

Володимир Бодров

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОЛІТИЧНІЙ ЕКОНОМІЇ ПОСТМОДЕРНУ

Розглянуто проблему гармонізації господарського і соціального розвитку, розкриваються особливості та шляхи її вирішення з позицій політичної економії та інституціональної теорії.

Ключові слова: інституціоналізація господарського розвитку, інституційна структура, економічні і суспільні інституції, якість інституцій, інституційні зміни, держава загального добробуту.

JEL: A130.

Системні трансформації економіки та суспільства епохи постмодерну, що відбуваються останні 25 років, супроводжуються руйнуванням традиційного інституціонального середовища, радикальною зміною і заміною політичних та соціально-господарських структур, налагоджених функцій і взаємозв'язків. Це призводить до зростання ентропії національних господарств, породжуючи небезпеку їх необоротної деградації, що загрожує основам нормальної життєдіяльності суспільства емерджентного типу. Трансформаційний характер соціально-економічного розвитку сам по собі є небезпечним, оскільки виникнення нової якості складних нелінійних систем завдяки дії механізму самоорганізації відбувається уповільнено і може відставати від процесів занепаду. За таких умов, як свідчить світова фінансова криза з її найтяжчими і не до кінця прогнозованими наслідками, особливу роль відіграє неентропійна складова біфуркаційного процесу, що виникає за рахунок створення або привнесення ззовні нових якісних елементів і зв'язків (імпорт інститутів). Звідси формування і здійснення цілеспрямованої регуляторної функції держави щодо соціальної сфери, економіко-політичного забезпечення соціальної орієнтації господарського розвитку як стратегічного пріоритету транзитивних суспільних устроїв набувають виняткового значення. Вони цілком можуть розглядатися як фактори, здатні компенсувати недостатні темпи самоорганізації, прискорити досягнення нової якості у трансформаційних системах (*Геєць, Семиноженко, Кваснюк* (ред.), 2007. С. 332). При цьому сучасні процеси внутрішньо- і міжсистемних трансформацій національних господарств, цілих макрорегіонів багато в чому ускладнюються і видозмінюються під впливом глобалізації, що, очевидно, вимагає інших підходів до дослідження проблематики гармонічної соціалізації господарського розвитку з позицій нової політичної економії та інституціональної теорії.

Володимир Бодров (vgbodrov@gmail.com), д-р екон. наук, проф., Національна академія державного управління при Президентіві України, Київ (Україна).

Питання гармонізації економічного і соціального в суспільному розвитку завжди були в центрі жвавих дискусій економістів, політиків, ідеологів, соціологів, політичних філософів. Новий імпульс полеміці надала глобальна фінансова криза, яка істотно загострила соціально-економічні суперечності ринкового господарства капіталістичного типу, поставила під сумнів традиційні інструменти та механізми подолання соціальної поляризації і деградації суспільства постмодерну. Окремі аспекти зазначеної проблематики знайшли своє відображення в роботах останніх років зарубіжних і вітчизняних економістів О.Вільямсона, Д.Норта, П.Кругмана, Дж.Стігліца, Н.Гражевської, В.Дементьева, В.Кушліна, Р.Нуреева, А.Філіпенка та ін. Особливу увагу привернули фундаментальні колективні монографії за редакцією В.Гейця, А.Пороховського і В.Тарасевича "Економіка цивілізацій у глобальному вимірі" (Москва, 2011) та "Політична економія: минуле, теперішнє, майбутнє" (Київ, 2014), де економічне і соціальне розкриваються в глобально-цивілізаційному розрізі. Проте залишається широке поле для досліджень безпосередньо політекономічних та інституційних аспектів соціалізації господарського розвитку в умовах глобальної рецесії, подолання її наслідків.

Метою статті є розгляд проблеми гармонізації господарського і соціального розвитку в контексті глобальних трансформаційних потрясінь, розкриття особливостей і шляхів її вирішення з позицій нової політичної економії та інституціональної теорії.

Глобальна фінансово-економічна криза і постмодерністський ренесанс політичної економії

Сучасна світова фінансово-економічна рецесія за своїми причинами, масштабами і глибиною має яскраво виражений цивілізаційно-інституційний характер. Вона викликана:

1) демонтажем у 80–90-ті роки ХХ століття в розвинених країнах системи інститутів державного регулювання економіки кейнсіанського типу в результаті "неоконсервативної контрреволюції";

2) інституціоналізацією в країнах з розвиненим ринковим господарством боргової, ігрової, віртуальної економіки з відповідною інфраструктурою з її обслуговування;

3) переходом світового господарства на рубежі ХХІ століття на понижувальну фазу довгої хвилі світової економічної кон'юнктури, що передбачає використання якісно нових інститутів соціогосподарського розвитку.

Однак головна особливість сучасної глобальної кризи з точки зору пошуку шляхів її подолання полягає в тому, що це, насамперед, криза адекватності розуміння економічних і соціальних процесів, їх взаємозв'язку з фінансовими потоками. Вона чітко продемонструвала прогностичну, регуляторну та економіко-політичну обмеженість традиційного інструментарію запобігання та подолання такого роду явищ у парадигмальних рамках існуючої англо-американської версії економічної теорії з її абсолютизацією функціонального аналізу, зосередженням на дослідженні функціональних зв'язків і залежностей.

У передкризовий період вважалося, що фінансова, в т.ч. грошово-кредитна, політика може ґрунтуватися на правилах. Але за останні роки дослідження показали, що в рядах макроекономічних змінних відсутні закони подібності і фрактальні структури. Економічні закони набувають дедалі більш імовірнісний характер. Економічна система стає сферою "блукуючих" кількісних закономірностей.

Криза зумовила необхідність перегляду найважливіших наукових положень і догм у сфері теорії макроекономічної рівноваги (проблема турбулентності), концепції ефективності ринків (проблема оцінки активів); концепції ризик-менеджменту (проблема виникнення нових ризиків). Причому тотальному переосмисленню підлягає не тільки пануюча протягом останніх 30 років неокласична, неоліберальна інтерпретація зазначених проблем, а й кейнсіанська парадигма економічної теорії і політики. Саме кейнсіанська теорія і практика стимулювання сукупного попиту не спрацювала і мала згубні наслідки в транзитивних країнах з культурою індустріального розвитку, що стали поспішно на шлях повної й односторонньої відкритості своїх господарських систем. Це і призвело до вимивання вітчизняного товарного виробництва, його імпортозаміщення за рахунок дешевих кредитних ресурсів і викликало ситуацію класичної "пастки ліквідності".

За таких обставин цілком резонно звернути свій погляд у бік інших теоретичних конструктів і моделей соціогосподарського розвитку. У зв'язку з цим особливу увагу звертає на себе явний і цілком очікуваний ренесанс політекономічної парадигми економічної теорії в її інституціональному дизайні. Повернення до первісного, класичного розуміння політичної економії як науки про закони управління господарством з традиційним наголосом на дослідженні причинно-наслідкових зв'язків і відносин процесу суспільного відтворення, проблематики власності, економічної і соціальної справедливості, циклічності і стадіальності розвитку, економічної політики істотно доповнює і заповнює прогалини, методологічні лакуни функціонального аналізу. При цьому інституціоналізація політичної економії значно розширює і збагачує предметну і методологічну сфери процесу пізнання закономірностей господарського розвитку, що має сьогодні виняткове значення для розуміння поліваріантності суті глобальної кризи і пошуку шляхів її подолання.

Так, для країн, які вичерпали або втратили під час кризи конкурентні переваги (наприклад, у вигляді дешевої робочої сили, низьких цін на енергоносії тощо) і не мають багатих природних ресурсів, відчувають дефіцит інвестиційних, фінансових ресурсів, несуть тягар боргових зобов'язань перед власним населенням та міжнародними фінансовими організаціями, чи не єдиним виходом із ситуації, що склалася, є підвищення якості інститутів і, насамперед, інститутів соціогосподарського розвитку та державного управління. Політична економія інституційних змін відкриває певні можливості у теоретичному та економіко-політичному плані для відповіді на виклики епохи глобальних трансформацій.

Діалектика економічного і соціального розвитку в неокласиці і некейнсіанстві

Слід визнати, що тривалий час чимало економічних теорій та концепцій економічної політики будувалися на тому, що цілі господарського розвитку і вирішення соціальних питань суперечать одне одному. Як альтернативні часто розглядаються неокласична та некейнсіанська моделі економіко-соціального розвитку. Ліберальна неокласична модель передбачає низькі податки, що створюють достатні стимули для підприємницької активності, і низьку частку державних, у т.ч. соціальних, витратків у ВВП. Некейнсіанська модель базується на тому, що високі податки дестимулюють економічну активність, однак висока частка державних соціальних витрат сприяє вирішенню соціальних проблем, створенню за-

гальних інфраструктурних умов для економічного розвитку, стимулює сукупний попит¹.

Водночас існує безліч ситуацій, коли можлива одночасна реалізація позитивних сторін двох альтернативних моделей, наприклад, низькі податки і високі соціальні витрати, або, навпаки, одночасне запозичення негативних сторін, коли високі податки супроводжуються низькими соціальними витратами. Перша ситуація можлива тоді, коли країна має сильні конкурентні переваги, які можна реалізувати у вигляді значних рентних доходів в одній з галузей. Зокрема, джерелом таких рентних доходів можуть служити доходи від нафтогазового експорту. За першим сценарієм розвиваються деякі нафтовидобувні країни, наприклад, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Росія – в останні роки чи не єдина країна, яка і під час глобальної фінансової кризи завдяки накопиченим золотовалютним резервам продовжувала підвищувати соціальні стандарти, виконувати соціальні зобов'язання. Другий сценарій – високих податків і відносно низьких соціальних витрат – реалізується в багатьох пострадянських країнах, у т. ч. і в Україні. Безперечно, свої корективи внесла глобальна рецесія і глибока суспільно-політична криза в Україні, військовий конфлікт на сході країни, територіальні втрати, зростаюча зовнішня і внутрішня заборгованість, внаслідок чого відбулося зростання податкового тягаря в поєднанні з масованим скороченням соціальних витрат (останнє має місце й у більшості країн світу).

Інституціоналізація соціогосподарських процесів і фінансових потоків в сучасних економічних системах

Наведені ситуації і відповідні сценарії свідчать, що суперечливість цілей економічного і соціального розвитку навіть відносно різноспрямованості фіскальної та антиінфляційної політики виглядає у чомусь надуманою. У цьому плані більш продуктивним і конструктивним у сенсі економічного і соціального контентів суспільного розвитку є пошуки науковців, які намагаються знайти оптимальні способи їх гармонійного поєднання і взаємозв'язку на шляхах інституціоналізації соціогосподарських процесів і фінансових потоків. Економічний розвиток суспільства обумовлений, насамперед, його потребами і тим, наскільки існуюча господарська система з її інститутами забезпечує соціально достатній для певних історичних умов рівень добробуту. Тому будь-які процеси трансформації, модернізації або реформування господарського устрою країни, їх успішність чи провали неминуче оцінюються в параметрах суспільного добробуту, розвиненості інститутів соціальної сфери, безпосередньої спрямованості на забезпечення якості відтворення людського фактора економічного зростання. За останні сто років чітко проявилася тенденція загального зростання добробуту націй на основі світового економічного зростання. Обсяг виробленого світового ВВП в розрахунку на душу населення в 2000 році порівняно з 1900 роком збільшився у 4,7 разу, в т.ч. у розвинених країнах – у 6,6 разу (Кушлин, 2004. С. 130).

Зрозуміло, відчуття добробуту, соціальної рівноваги детермінуються історично і залежать від пануючих у визначений відрізок історичного часу і на певній території цінностей, інститутів та відповідних критеріїв оцінки

¹ Санкт-Петербургский научный форум "Наука и общество": Экономика и социология XXI века. (V Петербургская встреча лауреатов Нобелевской премии). 18–20 октября 2010 года: Тезисы докладов. Санкт-Петербург: Изд-во Политехнического университета, 2010. С. 288 (358 с.).

людського благополуччя. Суперечливість оцінок фактора добробуту в економічному розвитку, зокрема, наявність у таких оцінках загального, усталеного й одночасно окремого, особливого, конкретно-історичного ускладнює розуміння перебігу еволюції господарських систем в координатах внутрішньо-, міжсистемних і глобальних трансформацій. Але саме критерії благополуччя, багатства націй з часів А.Сміта залишаються найбільш об'єктивною підставою суспільної оцінки соціальної адекватності концепцій, стратегій, програм реаліям економічних перетворень у різних країнах, регіонах і у світі в цілому.

Стійкі компоненти в показниках добробуту пов'язані з незмінністю багатьох видів нагальних потреб людей, що дає можливість оцінювати динаміку добробуту в термінах піднесення, зростання, збільшення. Добробут внаслідок наступності критеріїв отримує адекватне, вартісне вимірювання, а його рівні стають порівнянними у часі як агреговані величини. Крім того, ці характеристики добробуту можуть даватися в органічному зв'язку з об'єктивними параметрами економічного зростання. Їх оцінка стосовно конкретної ситуації здійснюється в різних країнах, навіть якщо ці країни належать до різних типів соціально-економічних систем. Звідси випливає можливість постійних порівнянь рівнів економічного розвитку різних країн за параметрами добробуту нації.

Так, у координатах міжнародних порівнянь з'ясовується, що показники рівня відносної бідності в Україні зберігаються на рівні 24,7% населення, різниця між тривалістю життя чоловіків і жінок зростає. Середня тривалість життя в країні знизилася до 69 років. Індекс людського розвитку (ІЛР) для України за станом на 2014 рік становив 0,734 пункту, що лише на 4% вище, ніж Україна мала у 1990 році, і ставить нашу країну на 83 місце з 188 держав і територій. ІЛР для України є нижче середнього значення для країн з високим рівнем людського розвитку (0,735) і середнього для країн Європи та Центральної Азії (0,738). При цьому в "Доповіді ООН про людський розвиток за 2013 рік" зазначається, що ВНД на душу населення в Україні за роки незалежності зменшився приблизно на 22% (зараз становить 6428 в доларах за паритетом купівельної спроможності національних валют)². Зрозуміло, що в довгостроковому аспекті подібні зіставлення не завжди бездоганні, оскільки виключають можливості активізації зворотного впливу соціальних і загалом інституційних факторів на економічний розвиток. Однак вони слугують чіткими орієнтирами для ухвалення політико-економічних рішень як тактичного, так і стратегічного характеру.

Ідея взаємозв'язку економічного розвитку з добробутом людей виникла внаслідок досить складного і суперечливого суспільного розвитку. У ньому результуються як підприємницькі зусилля з підвищення ефективності виробництва в жорсткій конкурентній боротьбі, так і соціальна боротьба найманих працівників за своє становище і права. Тільки на високорозвиненій стадії ринкового господарства капіталістичного типу була реалізована потреба в теоретичному обґрунтуванні фактора добробуту в господарських процесах.

² Список країн за ІЛР. https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_ІЛР_2013; Доповідь ООН: В українців скоротилися доходи та рівень життя. <http://life.pravda.com.ua/society/2013/03/15/123924/>; Україна опустилася в рейтингу індексу людського розвитку ООН. <http://www.5.ua/suspilstvo/ukraina-opustylasia-v-reitynhu-indeksu-liudskoho-rozvytku-oon-46864.html>.

Особливості еволюції економіки і політики добробуту епохи постмодерну

У науковому плані питання розподілу та добробуту в ринковій економіці були детально розроблені в рамках теорії загальної рівноваги у роботах італійського економіста і соціолога В.Парето (1848–1923) – одного із засновників Лозаннської школи та англійського економіста А.Пігу (1877–1959) – видатного представника Кембриджської школи політичної економії (2007; 1985). На основі запропонованого ними підходу і склалася досить цілісна система теоретичних розробок у галузі економіки суспільного добробуту, яка заснована на визначальній ролі споживача в ринкових відносинах і саме в такому аспекті реалізує нормативний підхід до економіки.

При цьому підході досягнення суспільного добробуту спирається на теоретичні можливості ринкового механізму відтворення стану конкурентної рівноваги з розподілом ресурсів відповідно до знаменитого "оптимуму Парето" ("критерію Парето").

Оптимум Парето припускає наявність прагнення наблизитися до такого стану в економіці, коли ніхто не зможе більше підвищити свій добробут, не погіршуючи благополуччя будь-кого з членів суспільства. Іншими словами, оптимальний рівень ефективності економіки, оптимальний рівень розподілу ресурсів і оптимальний рівень суспільного добробуту будуть досягнуті тільки й тоді, коли подальше зростання добробуту призведе до погіршення становища хоча б одного, будь-якого члена суспільства. Фактор добробуту в цій доволі абстрактній моделі виступає вирішальною обставиною. Однак цей критерій розподілу поширюється на умови досконалої конкуренції і тих її суб'єктів, хто на рівних бере участь у ринкових конкурентних відносинах і хто вибуває з кола претендентів на частку в сукупних ресурсах. Що ж до тих, хто зазнав поразки у конкурентній боротьбі або взагалі нездатний брати в ній участь, то для них досягнення добробуту відповідно оптимуму Парето не передбачається, тут потрібні інші, зокрема, інституційні механізми.

Таким чином, поняття справедливості в ринковому розподілі начебто і присутнє, але воно має вельми специфічний характер, оскільки ґрунтується на абстрагуванні від потреб незаможних або малозабезпечених членів суспільства. Будь-які спроби реалізувати соціальну справедливість з включенням в соціум усього населення на основі суто ринкових відносин і механізмів залишаються марними (Кушлін, 2004. С.132). У розвинених країнах ця проблема з урахуванням загрози соціальних конфліктів і революцій з часом стала долатися на систематичній основі через задіяння доповнюючих ринковий механізм і компенсуючих його дисфункції інститутів, соціального вирівнювання, перерозподілу національного доходу на користь незаможних верств населення через механізми прогресивного оподаткування.

Про це варто пам'ятати і вітчизняним реформаторам у ході реалізації стратегії модернізації українського суспільства, усвідомлюючи тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість економічного і соціального розвитку. Досвід без малого 25 років ринкових перетворень національної економіки свідчить про хронічне відставання соціальної сфери, розвиток якої відірваний від економічного циклу і підпорядковується фазам політичного (виборного) циклу, коли всупереч економічним законам відбувається передвиборне "накачування" соціальної сфери емісійними грошима з наступним після виборів поїданням номінальних доходів реальною інфляцією та зростанням цін. Сподівання за таких обставин на соціальну відповідальність і готовність ве-

ликого національного капіталу "поділитися" своїми доходами залишаються примарними і, мабуть, ще тривалий час нездійсненими.

Насправді, в суспільстві з ринковим господарством капіталістичного типу цілі зростання суспільного добробуту, розвитку соціальної сфери стають орієнтирами економічної системи тільки в міру зміни якості інститутів конкурентних відносин і залежно від консолідації сил найманої праці при відстоюванні своїх соціальних прав і вимог, від розвиненості профспілкового руху, зрілості демократичних традицій і просто від розкладу політичних сил у конкретній країні. Ступінь протистояння економічних інтересів, властивих різним верствам суспільства, і співвідношення сил між ними задають заздалегідь траєкторії зміни добробуту основної маси людей. Тому періоди активного підвищення добробуту, яке відбувається під впливом консолідації інтересів широких верств населення, змінюються періодами наступу на їхні соціальні права з боку підприємницького співтовариства. Про це яскраво свідчать перебіг і соціальні наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, коли в більшості країн великий капітал намагається перекласти основний тягар виходу з кризи на плечі всього суспільства, за рахунок економії якраз на соціальних програмах, зниженні реальної, а в деяких випадках, як у Греції, і номінальної зарплати.

Взагалі-то ідеали зростаючого добробуту людей і теоретичні обґрунтування з цього приводу виникли цілком закономірно, мають давню історію своєї застосовності в суспільно-економічній практиці і відображають тенденцію до зростання соціальних факторів та інститутів у розвитку економічних систем епохи постмодерну. Відгуком на нову диспозицію соціальних факторів у структурі економічного зростання розвинених країн стала свого часу концепція держави загального добробуту, центральне місце в якій належить гіпотезі про те, що вся економічна діяльність сучасних держав із розвиненим ринковим господарством переслідує мету суспільного блага. Такий підхід у річищі інституціонального напрямку економічної науки передбачає закономірність і універсальність тенденцій, пов'язаних з перерозподілом суспільного продукту. У практичній діяльності урядів, що спираються на концепцію загального добробуту, застосовується широкий спектр заходів у сфері політики доходів, цін, зайнятості, здійснюються програми розвитку соціальної сфери – освіти, науки, культури, охорони здоров'я, соціальної інфраструктури. На принципах соціального партнерства між урядом, роботодавцями та профспілками реалізуються різні схеми соціального страхування, адресної соціальної допомоги та соціального захисту.

Зрозуміло, реалізація політики загального добробуту не є лінійним процесом, вона підпорядковується коливальному характеру економічної циклічності і в першу чергу приноситься у жертву в умовах кризи або подолання кризових явищ в економіці. Вступивши на традиційний для ринково-капіталістичних відносин шлях розподілу багатства за принципом співвідношення економічних і політичних сил, українська практика ринкових перетворень увібрала в себе з західного досвіду тенденції останніх років, коли нарощувався тиск світу багатства на світ злиднів, і майже повністю було проігноровано досвід соціального партнерства часів поширення ідей про державу загального добробуту.

В якійсь мірі до цього досвіду періодично й безуспішно зверталися вітчизняні реформатори нового часу, коли ще в розпал глобальної фінансової кризи спробували вбудувати в модернізаційний проект для України механізми та інститути держави загального добробуту. Реформування українського суспільства, "однозначний і безповоротний курс на вступ до

Європейського Союзу, глибока європеїзація України..."³, якщо вона претендує на успіх, повинна запаралелити і гармонійно зв'язати господарські, фінансові, технологічні процеси і потоки з розвитком соціальної сфери, активізацією соціальних чинників, що дозволить поживити їх зворотний позитивний вплив на розгортання і нову якість посткризового економічного зростання. Інакше поставлені амбітні цілі стратегії "Україна 2020" не будуть досягнуті, натомість слід очікувати серйозних втрат в економічній, соціальній, політичній динаміці з легко передбачуваними наслідками суспільної дестабілізації і деградації.

Політекономічні аспекти розбудови держави загального добробуту в процесі реформування української економіки

Ступінь зв'язку політичної економії інституціональних змін з економічною політикою і завданнями забезпечення добробуту нації в конкретній країні визначається багатьма чинниками, поєднання і співвідношення між якими до того ж постійно змінюється. Серед них можна виділити основні фактори, які слід врахувати при розробці української стратегії реформування економіки і суспільства, спрямованої на інституціоналізацію поєднання економічного і соціального розвитку країни:

1. Дія загального закону зростаючих потреб, згідно з яким зростаючі і нові потреби людей, організацій, суспільства в кожному новому циклі відтворення ставлять і більш високі вимоги до економіки, а значить, повинні впливати на її розвиток. Цей закон реалізується в міру ресурсних можливостей та інституційних умов в конкретних країнах.

2. Зростаючі вимоги до працівника як до чинника виробництва постійно породжують необхідність додаткових інвестицій у розвиток людського капіталу, що неминуче підштовхує до зростання оплати праці працівників, хоча на практиці воно здійснюється суперечливо, у протиборстві різних груп економічних і соціальних інтересів.

3. Характер взаємовідносин у трикутнику: наймані працівники – роботодавці – суспільні інститути. Цей характер знову ж таки залежить від ступеня демократичності суспільства і налагодженості механізмів соціального партнерства. Зв'язок господарських процесів з цілями добробуту людей при цьому в значній мірі визначається позицією профспілок. Останнім часом у розвинених країнах дедалі більше звертають увагу на становлення нової системи соціального партнерства, що передбачає конструктивну взаємодію, насамперед, між державним структурами (первинний сектор), комерційними структурами (вторинний сектор) і некомерційними організаціями (третинний сектор). Така трансформація відомого трикутника може слугувати моделлю розвитку в Україні інститутів громадянського суспільства.

4. Історичні традиції, ментальності країн і націй, які досить сильно впливають на відмінності в розумінні добробуту залежно від панівних у країні або в регіоні традиційних цінностей, моралі, національних типів споживчої поведінки.

5. Можливості та обмежувачі подальшого техногенно-економічного впливу на природу, навколишнє середовище. Довгий час економіка провідних країн світу могла розвиватися без оглядки на глобальні обмеження при-

³ Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році" // Урядовий кур'єр, 23 червня 2015 р. <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovni/>.

родних ресурсів. Становище різко змінилося в другій половині ХХ століття, коли яскраво виявилася суперечність між масовим розворотом не тільки розвинених, а й багатьох інших країн у напрямі досягнення цілей добробуту та обмеженнями природно-ресурсних можливостей. Спочатку зазначена суперечність проявилася у сфері енергоресурсів і (як інший вираз цієї проблеми) у сфері небезпечних впливів на природу. Все це дало підстави багатьом авторитетним експертним групам констатувати розгортання на планеті як глибокої екологічної, так і соціальної кризи (Кушлін, 2004. С.140).

Облік зазначених факторів сам по собі не вирішить проблему соціалізації економічного зростання, проте, з одного боку, захистить реформаторів від простого копіювання траєкторій розвитку інших країн, часто відірваного від адекватної оцінки нагальних потреб і наявних ресурсів. З іншого боку, дозволить обійти пастку суперечностей споживчого суспільства, побудованого не так на власній ресурсній базі або на основі ефективного інноваційного виробництва, як за рахунок залучення іноземних кредитів, безмежного захоплення різними фінансовими деривативами та т.п.

Пошуки вченими і політиками виходу з суперечностей економічного розвитку за канонами споживчого товариства ведуться за різними напрямками, серед яких явно переважають два основних. Перший напрям робить наголос на заходи з інституційного впорядкування господарського устрою в загальносвітовому розрізі, з урахуванням глобальних критеріїв. Це передбачає підпорядкування внутрішньої політики країн раціональним вимогам сталого розвитку у світовому масштабі. Другий напрям концентрує увагу на особливій ролі та відповідальності світових лідерів в особі високорозвинених країн в розгортанні подальшого світового розвитку. Вирішення проблем бачиться в наданні допомоги слаборозвиненим країнам, що сприятиме подоланню продовольчих криз, демографічних вибухів, екологічних лих, а також у формуванні міжнародних програм відповідної спрямованості.

Більш того, під впливом глобалізації в західних суспільствах відбувається демонтаж концепції та практики "держави загального добробуту", на зміну якій, на думку деяких дослідників, повинна прийти "держава загальної праці" або "держава реальних можливостей" (Гражевська, 2008. С. 284). Водночас в умовах глобалізації соціальна складова не відходить на другий план, а реалізується більш раціонально. Сучасна глобальна економіка робить наголос на стратегічному громадському виборі напрямів господарського розвитку, здатних об'єднати траєкторії зростання капіталу і доходів населення.

Одночасно в політиці найбільш впливових у світі кіл залишається домінуючою установка на безперервне зростання добробуту у високорозвиненій частині світу. Економічні та соціальні проблеми решти світу розглядаються при цьому просто як умова стійкої реалізації цього незмінного для високорозвинених країн курсу, що призводить до формування і розвитку лише елітарного клубу держав загального добробуту за рахунок світової периферії. При обмеженості ресурсів у більшості країн світу та за наявності потужного демонстраційного ефекту зростаючих і задоволених потреб розвинутого Заходу формується модель корпоративної держави елітарного благополуччя, що займається винятково проблемами забезпечення надвисоких соціальних стандартів для невеликого прошарку населення, який ототожнюється, як правило, з правлячим класом.

Саме таким шляхом протягом двох останніх десятиліть, на жаль, йде Україна разом з іншими державними утвореннями на пострадянському просторі. Посилюється соціальна поляризація суспільства: співвідношення доходів найбагатших і найбідніших груп становить 30 : 1 (у країнах ЄС –

5,7 : 1). Істотними викликами є бідність працюючого населення та зubo-
 жіння сімей через народження дитини, що не залежить від заохочувальних
 державних виплат (за монетарними ознаками бідними є 25% сімей з діть-
 ми в порівнянні з 20% бездітних, при поєднанні декількох критеріїв – 12,2
 і 9,0% відповідно). Для більшості економічно активних людей в Україні не-
 завершеність ринкових перетворень і те, як і за чий рахунок вони прово-
 дилися, завдали відчутних втрат: заробітна плата не збільшилася; плато-
 спроможний попит впав, ризик втратити роботу, навпаки, істотно виріс.
 60–70% населення не бачать можливості поліпшити своє матеріальне
 становище в нинішніх умовах, і бідність вийшла за коло окремих вразли-
 вих груп населення, перетворившись не лише в економічну, а й гумані-
 тарну проблему⁴. Модель бідності в Україні дуже специфічна. Вона супро-
 воджує не тільки традиційно вразливі категорії населення, а й економічно
 активних громадян: 79% бідних становлять домогосподарства, в яких
 проживає хоча б один працюючий чоловік. Отже, наявність роботи аж ніяк
 не означає автоматичного виходу за межу бідності, адже встановлена
 в багатьох сферах (зокрема у бюджетній) заробітна плата не дозволяє
 перетнути цю межу незалежно від якості роботи⁵.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Подолання кри-
 тичного стану в розвитку соціальної сфери має бути усвідомленою нагаль-
 ною потребою всього українського суспільства і, перш за все, його еконо-
 мічних і політичних еліт, якщо вони пов'язують свою долю з країною, яка
 дозволила їм так швидко піднятися на крило власного соціального успіху і
 благополуччя. Сьогодні важко уявити постановку питання про інноваційний
 розвиток навіть за сприятливих обставин забезпечення його інвестиційної
 складової без одночасного вирішення виникаючих при цьому проблем та
 наслідків для соціальної сфери (структурне безробіття, надання відповідно-
 го якісної освіти і т.д.). Вихід з такого становища треба шукати в радикаль-
 ному і системному реформуванні інститутів і механізмів соціальної політики,
 спрямованої на забезпечення переходу від пасивної патерналістської мо-
 делі побудови соціальних відносин до активної моделі суспільства, яке
 створює умови для власного життя і розвитку за рахунок ефективної праці.

Модернізація соціальної політики в контексті залучення саме соціаль-
 них факторів економічного розвитку та досягнення відповідної віддачі є
 довгостроковим проектом реформування українського суспільства. Певні
 кроки вже закладені в рамках здійснення пенсійної реформи. Пріоритетні
 завдання полягають у раціоналізації соціальних витрат бюджету шляхом
 забезпечення ефективності функціонування організацій соціальної сфери
 та цільового характеру надання соціальної допомоги. Невід'ємними скла-
 довими в цьому руслі є реформування медицини та житлово-комунальна
 реформа. Цільові функції реформування – максимально ефективно вико-
 ристання соціальних витрат держави завдяки інституційній модернізації та
 посиленню цільової спрямованості витрат⁶.

У світлі очікуваного зростання структурного безробіття, яке форму-
 ватиметься в процесі структурної модернізації країни, мають бути суттєво
 реформовані інститути ринку праці в напрямі забезпечення адекватної

⁴ Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2011. 416 с.

⁵ Там само. – С. 45.

⁶ Післякризовий розвиток економіки України: основи стратегії модернізації. К.: НІСД, 2011. С. 42.

реакції на зміни попиту, еволюції його галузевої і регіональної структури. Питання захисту прав працюючих та партнерських взаємовідносин між працівниками і роботодавцями необхідно врегулювати в рамках Трудового кодексу, розробка якого повинна відбуватися на максимально прозорих принципах і при широкому обговоренні. Зазначені та інші заходи можуть дати відчутний синергетичний ефект як для економіки, так і для соціальної сфери, навіть за обмеженості наявних ресурсів. Але це можливо лише за однієї, принципово важливої умови – істотного поліпшення інституційної структури суспільства, зокрема, якості державного управління, що перетворилося вже в серйозну проблему соціально-політичного характеру і потребує невідкладного вирішення.

Література

- Геєць В.М. Семиноженко В.П. Кваснюк Б.Є. (ред.) (2007) Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. Т.3: Конкурентоспроможність української економіки. К. Фенікс. 556 с.
- Кушлин В.И. (2004) Траектории экономических трансформаций. М. Экономика. 312 с.
- Парето В. (2007) Компендиум по общей социологии. М. Изд. дом ГУ ВШЭ. 511 с.
- Пигу А.С. (1985) Экономическая теория благосостояния: в 2 т. М. Прогресс.
- Гражевська Н.І. (2008) Економічні системи епохи глобальних змін. К. Знання. 431 с.

Надійшла в редакцію 20.04.2015 р.

PROBLEM OF THE HARMONIZATION OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT IN THE POSTMODERN POLITICAL ECONOMY

Volodymyr Bodrov

Author affiliation: Doctor of Economics, Prof., National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Email: vgbodrov@gmail.com.

The article discusses the problem of the harmonization of economic and social development, and reveals the characteristics and ways of its solution in terms of political economy and institutional theory.

Keywords: institutionalization of economic development, institutional structure, economic and social institutions, quality of institutions, institutional changes, welfare state.

JEL: A130.